

Johanne A. van Archem

Zwarte zomer

GROTE LETTER BIBLIOTHEEK
DEVENTER

1

Loes Bortink haalde diep adem en wachtte een ogenblik voor ze op de derde deur in de lange gang tikte. Ze zag ertegen op om over de drempel te stappen.

Ze was nog maar enkele weken aan het werk in dit tehuis voor bejaarde mensen. Ze had een nieuwe baan, een nieuw onderkomen, ze was weg uit het ouderlijk huis. Het beviel haar, ze kon niet anders zeggen. Vader en moeder Bortink uit Enschede hadden hun dochter gelaten naar Deventer zien vertrekken. Het zat erin, zeiden ze zuchtend. Dochter Loes was al lang en breed meerderjarig en ze was toe aan een nieuwe stap in haar leven, na de enerverende jaren die achter haar lagen: de oorlogsjaren.

Haar jongere zus Wilma was onlangs getrouwd, na een verkeringstijd van enkele jaren. Een jongeman uit het westen van het land was de uitverkorene, zoals vader Fredrik enigszins plechtig kon zeggen. De jongeman was vlak voor de oorlog in Hengelo komen wonen en in het laatste oorlogsjaar ondergedoken in Enschede, toen de mannen werden opgeroepen voor verplicht werken in Duitsland. Hij had een onder-

komen gevonden bij de burenen en zag Wilma regelmatig.

‘Ja, zo is het gekomen,’ verzuchtte haar vader. ‘De natuur roept, zullen wij maar zeggen. Dat hou je niet tegen.’

Het was een eenvoudige bruiloft geworden, want er was, nu bijna twee jaar na de bevrijding, nog weinig overdaad aanwezig in Nederland, al straalden bruid en bruidegom van geluk. Alle etenswaren en goederen waren nog op de bon en lang niet alles was voldoende te verkrijgen.

Tja, het was niet altijd de oudste die het eerst trouwde. Loes had geen verkering, geen vriend, zoals ze het tegenwoordig pleegden te noemen. In die dolle dagen na de bevrijding was zij zo veel mogelijk keurig thuisgebleven, tot genoegen van haar ouders.

Nee, geen Engelsman of Canadees voor Loes. ‘Dat rijmt niet,’ zei moeder Coba met een olijke blik naar het liedje: *Trees heeft een Canadees*. Coba was er blij om. Hoeveel meisjes waren niet tot de ontdekking gekomen dat onbezonnenheid tijdens het mooie bevrijdingsfeest uitliep op jarenlang verdriet en schande.

Ach, er was zo veel veranderd sinds de oorlog

was afgelopen. Het leven begon weer ‘normaal’ te worden na de vijf jaren van bezetting en onderdrukking. Er waren weer goederen te verkrijgen, al waren ze duur en op de bon.

De familie had niet veel narigheid in de oorlog ondervonden, ook al werd Enschede zwaar getroffen door het oorlogsgeweld. Het huis was onbeschadigd gebleven. Ze woonden niet in het centrum van de stad, maar in een andere wijk, wat meer buitenaf.

Vader Fredrik had zich zo goed en zo kwaad als het ging door die donkere jaren heen geslagen. Hij was ondergedoken toen hij werd opgeroepen voor werken in Duitsland, net als zo velen. Werken in Duitsland vertikte hij, zei hij zonder aarzelen. Hij had vijfentwintig jaar in Duitsland gewoond en was vlak voor de oorlog teruggekeerd naar Enschede. Lang geleden was hij naar Gronau gegaan, omdat er geen plaats meer was voor hem bij de textielfabriek in zijn geboorteplaats, een dorp op zo’n dertig kilometer afstand van Enschede. Hij was destijds een van de voor mannen geweest van een staking en dat was de fabrikant niet vergeten.

Fredrik had nooit een hekel gehad aan werken in Duitsland, maar hij ging niet terug als hij

daartoe werd gedwongen door de bezetter, zei hij.

Hij dook onder bij een kennis buiten de stad. Daar werkte hij op het land en op de boerderij, en hij had nooit een mof gezien in al die maanden van 1944, beweerde hij later.

Moeder Coba redde zich wel, zoals iedereen zich redde.

Toen de bevrijding kwam, had ze nog drie handdoeken en vier theedoeken in de kast, zei ze met enige overdrijving. De rest was geruild voor voedsel en andere noodzakelijke levensbehoeften.

Na die donkere jaren begonnen de fabrieken weer te draaien. Dochter Loes had vanaf haar veertiende gewerkt in die textielhallen, maar nu wilde ze toch een andere kant op. Niet meer in die benauwde fabriek.

‘Wat wil je dan?’ vroeg moeder Coba.

Loes wist dat heel goed, merkte haar moeder: ze wilde de verzorging in. Een opleiding tot verpleegster was misschien wat bezwaarlijk, ze was geen jonge meid meer van amper twintig, maar er waren handen genoeg nodig in een tehuis voor bejaarden of langdurig zieken. Dat maakte haar niet zo veel uit.

Ze werd weldra aangenomen in Deventer in een bejaardenhuis.

Loes vond het leuk toeven in deze oude stad met haar smalle straten en haar mooie brink, al was de stad niet zonder schade door de oorlog gekomen. Met name was ze verrukt van de brede rivier de IJssel.

Ze wandelde graag door het centrum, vooral nu de winkels weer wat te bieden hadden. Het was allemaal nog wel aan de prijs, maar het was soms gezellig druk in de stad.

Ze was nog niet terug geweest in Enschede. De eerste drie weken werd ze geacht in Deventer te verblijven, wennen aan de nieuwe omgeving. Aan het eind van de week ging ze voor het eerst terug naar huis.

Loes kon uitzien naar aankomende vrijdag. Ze verlangde naar haar familie, naar haar pasgetrouwde zus Wilma en de ouwelui. Ja, ook een beetje naar de verdere familie, haar neef Gerrit en zijn vrouw Maaïke. Die woonden niet ver bij haar ouders vandaan, en ze ging weleens met Maaïke om. Zij had ook een rol gespeeld in Loes' keuze voor de verzorgingssector. Dat had zij vroeger zelf ook graag gewild, vertelde de jonge vrouw.

Maar helaas, het was er niet van gekomen.

Neef Gerrit had een goed huwelijk gedaan, zei vader Fredrik met bewondering. Dat je vader geen geld had, kon je niet helpen, maar dat je schoonvader het niet had, was je eigen schuld, en dat had neef Gerrit goed begrepen, vond hij. Die was getrouwd met de dochter van zijn baas. Hij werkte bij de technische dienst van een textiel-fabriek en zijn baas was erg op hem gesteld. Hoe hij het voor elkaar had gekregen om de dochter te veroveren, bleef een beetje raadselachtig, maar het was een feit dat Gerrit en Maaïke al een negental jaren getrouwd waren.

Coba en haar man Fredrik waren op de lange neef gesteld. Gerrit had gouden handjes. Toen zij en Fredrik in Enschede kwamen wonen, had Gerrit alle elektriciteit in hun nieuwe huis aangelegd. Als er iets was met dat soort geheimzinnige apparaten, werd Gerrit alsnog geroepen. Hij kwam altijd, opgeruimd en vrolijk, ook al had hij een druk leven met zijn gezin en zijn werk.

Zijn vrouw Maaïke werkte sinds kort in dezelfde modewinkel waar ze vroeger ook had gewerkt, en dat wekte enige verbazing. Waarom deed ze dat? Dat was toch niet nodig, ze had werk genoeg in huis. Maar Gerrit haalde zijn schou-

ders op. ‘Ze hebben het haar dringend gevraagd en ze doet het graag,’ zei hij enkel. ‘En dan ga ik niet dwarsliggen. Oma past met plezier op de boys.’

Loes vond dat ergens wel grappig. Maaike was geen doorsnee huisvrouw, had ze weleens opgemerkt. Het was een aardige meid, ook al kwam ze van een gegoede familie.

‘Een aanwinst voor de familie,’ zei vader eens met de nodige spot.

‘Als wij dat maar zijn voor haar,’ zei Coba daarop.

Loes had haar wenkbrauwen gefronst. Rare opmerking, had ze toen gedacht. Waar slaat dat nou op? Er was niets aan te merken op de familie, daar had de moeder van vader Fredrik, oma Bortink, genoeg achterheen gezeten in vroeger dagen.

‘Als je bij oma Bortink door de beugel kon, had je geluk gehad,’ zei moeder Coba weleens. ‘Dat had ik blijkbaar, vraag me niet hoe het kon.’

Oma Bortink. Loes glimlachte triest.

Oma was er niet meer. Vlak voor de oorlog was ze overleden, ver in de tachtig. Ze had al jaren in huis gewoond bij haar jongste zoon, de va-

der van Gerrit, op een uurtje afstand van Enschede.

De dood van oma Bortink in het voorjaar van 1940 kwam voor iedereen hard aan, zowel voor de kinderen als voor de kleinkinderen. Oma was onmisbaar en leek het eeuwige leven te zullen krijgen. Maar na een korte ziekte was het onvermijdelijke toch gebeurd.

‘Ik ben tevreden, het leven was goed voor mij,’ zei ze nog en daarna zakte ze weg.

Oma was nog lang niet vergeten. Hoe vaak zei vader Fredrik niet: ‘Mijn moeder zou wel zeggen...’

Loes kon daarom glimlachen, ook zij miste oma nog steeds.

Dat schoot allemaal door haar heen terwijl ze op de deur klopte van kamer drie.

Hier woonden geen aardige mensen, hier woonden nare mensen, en dan overdreef ze niet. Ze waren bijna spreekwoordelijk vervelend, wist Loes al vanaf de eerste dag. Wat bezielde die mensen eigenlijk, had ze zich afgevraagd. Waarom waren ze zo onaangenaam? Ze woonden al voor de oorlog in dit tehuis en geen enkel lid van het personeel was op hen gesteld. Dat de oude

mensen ook niet populair bij hun eigen familie waren, bleek wel uit het feit dat er slechts sporadisch bezoek voor hen kwam. Zelfs een geestelijke had het al opgegeven om regelmatig een bezoek af te leggen en kwam alleen bij hoge uitzondering. Met deze mensen kon je geen contacten onderhouden, vonden de collega's.

Het echtpaar was hoogbejaard en liet zich te pas en te onpas voorstaan op hun hoge afkomst. 'Vroeger wisten die arbeiders nog waar hun plaats was; de pet ging van het hoofd als ik langskwam. Toen wist iedereen nog hoe het hoorde,' placht de oude man op te merken. En hij was goedgehumtst als hij zo praatte. Meestal zei hij geen stom woord, net zomin als zijn vrouw. Het personeel was te min om een woord tegen te zeggen, vonden ze, personeel was er om gecommandeerd te worden.

'Onzin,' zei het hoofd van de afdeling steevast als er weer eens werd geklaagd over het echtpaar en hun verregaande arrogantie. 'Dat vertellen ze misschien wel, maar als ze werkelijk van deftige afkomst waren, zouden ze niet in dit tehuis zitten. Hier zit gewoon Jan met de pet. En de verblijfskosten worden betaald door de gemeente, ook die van hen.'